

KINO VA TEATR AKTYORLIGIDA IJODIY USLUBNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Nurpo'latova Ozoda Hasan qizi

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti
Madaniyat va san'at muassasalarini tashkil etish va
boshqarish ta'lim yo'nalishi 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada kino va teatr aktyorligida E.Vaxtangov ijodiy uslubining o'ziga xos xususiyatlari hamda bugungi kunda teatr va kino ijodkorligida foydalanib kelinayotgan uslublar xususida fikr-mulohazalar bildirib o'tilgan. Shuningdek, ilmiy maqolada teatr va kino san'ati aktyorligi, rejissurasi, asar talqini, repertuar masalalariga alohida to'xtalib o'tilgan bo'lib, o'zbek teatr san'ati tarixi va E.Vaxtangov ijodining san'at rivojiga kirib kelishi haqida batafsil ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: kino, teatr, E.Vaxtangov ijod maktabi, ijodiy uslub, rejissura, repertuar, ssenariy, aktyorlik mahorati

ОСОБЕННОСТИ ТВОРЧЕСКОГО СТИЛЯ КИНО И ТЕАТРАЛЬНОМ АКТЕРЕ

Аннотация: В данной статье высказываются мнения об особенностях творческого стиля Е. Вахтангова в кино и театральной игре и методах, используемых в театре и кинопроизводстве сегодня. Также в научной статье конкретно рассмотрены вопросы актерского мастерства, режиссуры, интерпретации, репертуара театра и кино, а также история узбекского театрального искусства и внедрение творчества Э. Вахтангова в развитие искусства. информация предоставлена.

Ключевые слова: кино, театр, творческая школа Е. Вахтангова, творческий стиль, режиссура, репертуар, сценарий, актерское мастерство

SPECIFIC CHARACTERISTICS OF CREATIVE STYLE IN CINEMA AND THEATER ACTING

Annotation: In this article, opinions are expressed about the specific features of E. Vakhtangov's creative style in film and theater acting and the methods used in theater and film making today. Also, in the scientific article, the issues of acting, directing, interpretation, repertoire of theater and film art were specifically discussed, as well as the history of Uzbek theater art and the introduction of E. Vakhtangov's work into the development of art. detailed information is provided.

Key words: cinema, theater, creative school of E. Vakhtangov, creative style, direction, repertoire, screenplay, acting skills

Bugungi kunda san'atning barcha sohalari qatorida teatr san'atida ham rejissyorlik san'ati yaxlitlikka ega bo'lgan tomosha, ko'rinish yaratish san'ati (teatr, kino, telefilm, sirk va estradada) tomoshabinlar uchun katta qiziqish tug'diradi.

Rejissyorlik sahna asari yoki kinofilm yaratish jarayonida ijodiy xodimlar — aktyor, yakkaxon, rassom, kompozitorga (kino va televideniyeda operatorlarga ham) va yordamchi xodimlarga rahbarlik qiladi. Rejissyorlik san'ati drama teatrida pyesa tanlash, uning g'oyasi, janr va badiiy xususiyatlari, tasvirlanayotgan davr, muallifning ijobiy uslubini o'rganishdan boshlanadi.

Rejissor asar talqini uchun saxna vositalarini izlaydi, har bir personaj harakteri va umuman, spektakl talabiga monand aktyorlar tanlaydi, sahnaviy ritm va sur'atni belgilaydi, mizansahnalar yaratadi, rassom va kompozitor bilan hamkorlikda asarni badiiy bezash prinsiplarini ishlab chiqadi. Realistik spektakldagi yaxlit va chuqur haqqoniylik bir-biri bilan uzviy bog'langan „uch haqiqat“ (hayotiy, ijtimoiy va saxnaviy) asosida yaratiladi (V. I. Nemirovich Danchenko).

Agar rejissyor ulardan birini e'tibordan chetda qoldirsa, boshqalari ishonarli chiqmaydi.¹

Rejissyorlik san'atida aktyor bilan ishlash muhim o'rin tutadi. Rejissyorlik san'ati sahna ijodining mustaqil turi sifatida ajralib chiqquniga qadar, sahnalashtiruvchi vazifasini muallif, yetakchi aktyorlar bajargan.

Uyg'onish davrida Yevropada sayyor professional teatr bilan birga muallif, aktyor va rejissyor vazifalarini o'tagan trupa rahbari ham yuzaga keldi.

XVI-XVII asrlarda rejissyorlik san'atining rivojiga U. Shekspir, J. Molyer, Lope de Vegalar muhim qissa qo'shgan. Burjua ma'rifatparvarligi davrida Rejissyorlik san'ati nazariyasi yaratila boshladi (Gotthold Ephraim Lessing, Denis Diderot). G. Lessingning izdoshi F. L. Shreder Gamburg teatrida birinchi bo'lib, aktyor o'z rolinigina emas, pyesani ham to'liqo'rganishini joriy etdi. Bu prinsiplarni F. Talma (Fransiya) davom ettirib, Rejissyorlik san'atida klassitsizmdan romantik teatr tomon burilish yasadi.²

Rejissyorlik san'ati yuzaga kelishida 19-asrda Meyningen teatri rejissyorlari (L. Kornek va boshqalar) muhim rol o'ynadi. Muallif matniga ehtiyotkorlik bilan qarash, tarixiy muqitni aniq aks ettirish, ommaviy sahnalarning uyg'unligiga erishish Meyningen rejissurasining ijobiy tomonidir.

20-asr boshlari G'arbiy Yevropa Rejissyorlik san'atida formalistik oqimlar hukmron bo'ldi (E. Kreg—Angliya, M. Reynhardt—Germaniya, A. Appia—Shveysariya va boshqalar). 20-asrda G'arbiy Yevropa Rejissyorlik san'ati rus rejissurasi (K. S. Stanislavskiy, V. I. Nemirovich Danchenko, Ye. B. Vaxtangov, V. E. Meyerxold, A. Ya. Tairovlar) ta'sirida rivojlandi.³

¹ Волкенштейн В. Драматургия. -М.: Советский писатель, 2016.

² Salimov O. Kasbim rejissor. -T.: G'.G'ulom, 2019.

³ Дидро Д. “Парадокс об актёре.” – М., Л.: Искусство, 2018

Asta-sekinlik bilan rejissyorlik san'ati unsurlari o'zbek an'anaviy teatrida paydo bo'lgan. U korfarmon deb atalgan. 1914-yildan o'z faoliyatini boshlagan yevropa shaklidagi o'zbek teatrida yozma drama asosida ish olib boruvchi va o'z spektakllarini bino ichida sahnada ko'rsatilishiga mo'ljallab tayyorlovchi malakali rej.lar yetishib chiqq boshlaydi.

Rejissyorlik san'atining shakllanish jarayoni A. Avloniy, Hamza, M. Majidov (Uyg'ur) faoliyati bilan bog'liq. Dastlabki sahna asarlari ma'rifatchilik, targ'ibotlashviqot ruhida talqin qilingan. Voqelikni hayotiy vositalar bilan naturalistik yoritish (sahnada rasmana uylar qurish, bug'i chiqib turgan ovqat, mevacheva ishlatish, buyumlardan foydalanish kabi), personajlar harakterlarini bo'rttirish, ijobiy qahramonlarni birinchi planda ko'rsatish bu davrda rejissyorlik san'atiga xos xususiyatlardir.

Moskvada ochilgan o'zbek drama studiyasida M. Uyg'ur, Ya. Bobojonov M. Muhamedovlar aktyorlik mahorati bilan birga Rejissyorlik san'ati asoslarini ham o'zlashtirganlar. Ular o'sha davr rus teatrida hukmron bo'lgan barcha oqimlarga katta qiziqish bilan qaragan. Ayniqsa, ularga Ye. Vaxtangov va V. E. Meyerxold rejissorlik uslubi kuchli ta'sir ko'rsatgan. Mannon Uyg'ur boshliq eng yaxshi rejissorlar badiiy estetik jihatdan e'tiborli, realistik, kechinma, his-tuyg'ularga asoslangan sahna asarlari („Hamlet“, „Boy ila xizmatchi“ singari) yaratish yo'lidan borib, o'zbek rejissorlik maktabiga asos soldilar. Bu borada aynan Ye. Vaxtangov va V. E. Meyerxold rejissorlik uslubi ularning san'at turi sifatida rivojlanib borayotgan kata ijodlariga o'z ta'sirini ko'rsatgan.

Sh. Qayumov, A. Turdiyev, J. Obidov, Madaliyev, V. Fayozov, X. Mustafuqulov kabi atoqli aktyorlar ham rejissyorlik san'ati rivojiga o'z hissalarini qo'shganlar. Opera teatrining tarkib topishi va taraqqiyotida rejissolardan M. Muhamedov bilan E. I. Yungvald Xilkevichning xizmati katta. Hozirgi o'zbek milliy akademik drama teatri, Muqimiy teatri taraqqiyotida N. V Ladigin, A. O. Ginzburg,

I. V. Radun, ayniqsa, R.Hamroyev va T.Xo‘jayevlar o‘rni salmoqdi bo‘lib, drama, musiqali drama janrlarining professional darajaga ko‘tarilishi uchun ko‘p kuch sarf qilishgan.

60-yillarning oxirlaridan rejissyor E.Masofoyev bir guruh aktyorlar bilan „Yosh gvardiya“ (hozirgi Abror Hidoyatov nomidagi teatr) teatrini tashkil etib, poetik teatr yaratishga bel bog‘laydi.⁴

70-yillarning boshlarida teatr sahna madaniyati Yevropa darajasiga ko‘tarilib, aholi ma‘naviy hayotida muhim o‘rin egallaydi. Bu davrda rejissorlardan B.Yo‘ldoshev, M.Ravshanov, M.Niyozmatov, R. Hamidov, K. Yo‘ldoshev, B. Ixtiyorov va boshqa ish boshladi. Ular turli janrdagi asarlarni saqnalashtirish asosida murakkab uslubiy vazifalarni bajarishga kirishadilar, hayot haqiqatini, inson ichki dunyosini ochishda turli vositalarni ishga solib, badiiy yaxlitlikka erishadilar.

70-yillarning oxiri — 80-yillarning boshlarida rejissyorlik san‘ati o‘zbek teatrini ichdan yangilashga erishadi, eski mavzular, teatr ijrochiligi ham yangicha jaranglay boshlaydi. Bunda Ye. Vaxtangovning teatr va aktyorlik rejissorlik uslublarini o‘rganish asos bo‘lib xizmat qiladi.

Shundan keyin ayniqsa, 80-yillar studiyachilik harakati kuchayib, teatrning badiiy salohiyati oshadi. Yosh rejissorlar M.Vayl, N. Abdurahmonov, A.Abdunazarov, O. Salimov tomonidan Ye. Vaxtangovning teatr va aktyorlik rejissorlik uslublarini o‘rganishga bo‘lgan izlanishlari e‘tiborli bo‘ldi. O‘zbekistonning mustaqilligidan so‘ng teatr san‘atida ham tub o‘zgarishlar ro‘y berdi. Sahna vositalari bilan tarixni yoritish buyuk ajdodlarimiz — allomalar, shoirlar va davlat arboblari shaxslarini gavdalantirishga e‘tibor kuchaydi. Zamonaviy mavzularni aks ettirishda esa milliy vositalar keng qo‘llana boshladi.

⁴ Abdusamatov H. “Drama nazariyasi.” – T.: G`G`ulom nomidagi adabiyot va san‘at nashriyoti, 2010. O‘zbekiston, 2016.

Balet asarlarini sahnalashtirishni baletmeysterlar bajaradi, rejissorlar ularga yordam berishadi. Balet baletmeysterlari orasida I.Yusupov faoliyati diqqatga sazovor. Rejissyorlik san'ati opera (shuningdek, musiqali drama va operetta)da musiqali teatr xususiyatlariga tayanadi. Bu yerda spektaklning asosini musiqa tashkil qilganligi uchun rejissyor dirijyor va xormeyster bilan hamkorlikda ish olib boradi. Kompozitor partiturasining sahnaviy talqini musiqali teatr rejissurasining asosiy xususiyatidir.

Rejissyorlik san'atida qo'g'irchoq rejissyorligi alohida ajralib turadi. Respublika qo'g'irchoq teatri (Toshkent, 1939-yilda tashkil topgan), undan keyin Andijon, Samarqand, Buxoro, Jizzax, Qarshi, Xiva, Termiz sh.larida barpo etilgan qo'g'irchoq teatrlarida unlab rej.lar bu san'atning saviyasini kutarish, nainki bolalar orasida, balki kattalar orasida ham uning nufuzini oshirishda uz hissalarini qushmokdalar. Qo'g'irchoq teatri rejissurasining rivojlanishida I. Yoqubov, M. Ashurova, SV. Iogelson, Sh. Yusupov kabi rej.larning xizmatlari alohida. Radio va televideniya ham o'ziga xos Rejissyorlik san'ati vujudga kelgan. Mustaqillik iillarida maydon tomoshalari rejissorligi shakllandi. Bu sohada faoliyat ko'rsatayotgan B.Yo'ldoshev, R.Hamidov, N.Otaboyev va boshqa katta maydon va amfiteatrlarda tomosha qo'yish bo'yicha katta tajriba orttirishdi. ⁵

Kinoda Rejissyorlik san'ati milliy kino shakllanishi bilan bog'liq holda rivojlana bordi. O'zbek ovozsiz kinosining dastlabki iillarida mahalliy hayotning o'ziga xos tomonlarini yaxshi bilmaydigan, o'z oldiga badiiy jihatdan jiddiy vazifa qo'ymagan rejalar filmlar qo'ydi.

30-yillarning boshlarida milliy san'at arboblari (N.G'aniyev, S. Xo'jayev, Y. A'zamov)nmnt rejissuraga kirib kelishi munosabati bilan xalq hayotining turli jabhalarini chuqur o'zlashtirish, ijodiy qayta ishlash, uslubiyjanr izlanishlar

⁵ Qodirov M. "Sahnamiz lochinlari" –T.: G'.G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at. 2016.

boshlandi. „Yuksalish“, „Ajoyib ish“, „Ramazon“, „Tong oldidan“, „Yigit“, „Qilich“ singari filmlar ishchilarning mehnat kundaligi, harbiy ish, dehqon harakati, o'lkalar tarixiga bag'ishlandi. Rejissorlar mahalliy aktyorlar (O. Jalilov, E. Hamroyev, M. Qayumov, S. Iskanderov va boshqalar)dan foydalanishni yo'lga qo'ydilar.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, spektaklda sahna tomosha zaliga tomon qiyqa qurilgan maydonchadan iborat bo'lib, orqasida-devor, darvoza va balkon, balkon tagida esa darcha ko'rinib turgan. Ishtirokchi aktyorlar mana shu maydonchaga chiqib olib, ham "sahna" ni kiyintirganlar, ham o'zlari kiyinganlar. Ya'ni o'yin-o'yin bilan voqealar, ertak boshlanib ketgan. Bu yerda o'yinli improvizatsion dekoratsiya uslubining konstruktivizm usuli qo'llanilgan bo'lib, o'ziga hos yorqin, quvnoq, muqallid-parodiya shaklidagi spektakli maydonga kelgan. Italiya deli-arte komediyasi obrazlarining yaratilishi, o'zaro to'qnashuvlar jarayonida xatti-xarakat, jihozlar, buyumlar, niqoblar, grimlar so'z bilan barobar xizmat qilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Волкенштейн В. Драматургия. -М.: Советский писатель, 1960.
2. Umarov E. Teatrda badiiy obraz yaratishning estetik tamoyillari. -T.: Star poligraf. 2011.
3. Salimov O. Kasbim rejissor. -T.: G'.G'ulom, 2009.
4. Raimov A., Raimova N. Hikmatlar shodasi. -T.: O'zbekiston. 2013.
5. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. – T.: Davlat ilmiy nashriyoti, 2017.
6. Bayandiyev Toshkent Ikromov H., Ahmadjonova M. "O'zbek teatrida milliy g'oya talqini". – T.: 2019.